

České země v době husitské revoluce

Proč vypuklo velké náboženské reformační hnutí právě v pozdně středověkých Čechách? Na tuto otázku se badatelům doposud nepodařilo uspokojivě odpovědět. Příčiny byly hledány v agrární krizi, pro tu, ale zdá se, chybí opory v pramenech a do Čech se v předvečer husitské revoluce stále dováželo luxusní zboží jako víno a citrusové ovoce, což nesvědčí o velkém ekonomickém úpadku. Mentalitu obyvatelstva měla poznamenat morová epidemie, ovšem černá smrt v českých zemích neřádila s takovou intenzitou jako jinde v Evropě a její působení bylo značně nerovnoměrné. Dokonce se objevily hlasy přisuzující lví podíl na propuknutí husitské revoluce vzdělavcům, kterých na přelomu 14. a 15. století z pražské univerzity už vzešlo tolik, že nemohli najít uplatnění. Na univerzitní půdě se rozhořel boj mezi českými a německými mistry, v němž české straně sloužily myšlenky Johna Wycliffa jako nástroj proti německému nominalismu. V zemi za vlády Václava IV. narůstaly konflikty – mezi králem a ostatními příslušníky lucemburské dynastie, králem a arcibiskupem, králem a vyšší šlechtou. Zřejmě ze spojení několika těchto faktorů došlo k vzednutí husitské bouře.

Kazatelé volající po nápravě církevních pramenů se v zemích Koruny české objevili už za života Karla IV., např. Jan Milíč z Kroměříže. Svým způsobem se jednalo o módní dobovou záležitost, postupně ale kritická vlna získávala razanci. Kostnický koncil řešící jako hlavní problém papežské schizmy se měl vypořádat i s herezemi. V rámci tohoto boje byl před něj předvolán také Jan Hus. Ten se zde snažil obhájit své učení, které odmítl odvolat a nakonec jako heretik skončil 6. července 1415 na hranici. Krok mající zabránit šíření jeho myšlenek z něj naopak učinil mučedníka a uspil jejich přenos. Symbolem Husových stoupenců se stal kalich symbolizující jeden z jejich požadavků – přijímání podobojí.

Situace rychle eskalovala především v Praze, kde se stal vůdcem radikálně smýšlejících husitů Jan Želivský. Ti zaútočili na novoměstskou radnici a provedli na ní první pražskou defenestraci, při níž několik konšelů zahynulo. Při zprávě o těchto událostech dostal záchvat mrtvice Václav IV. a o několik týdnů později jeho následkům podlehl. Protože zemřel bez potomků, měl jej na trůnu vystřídat bratr Zikmund. Jeho nástupnictví nikdo nezpochyboval, kališnická strana ale vypracovala soubor požadavků, jejichž splnění podmiňovalo získání koruny. Došlo k prvním útokům na kláštery, v Praze se rozhořelo obrazoborecké hnutí.

Kališnickými centry se stala především královská města, např. Hradec Králové pod vedením kazatele Ambrože nebo Plzeň pod vedením kazatele Václava Korandy, který hlásal krajně chiliastické myšlenky o konci světa typické pro tuto první, „vyčkávací“ fázi husitství. V březnu 1420 vznikl Tábor, kam se přesunuli husité ze Sezimova Ústí a z Plzně. 17. března Zikmund Lucemburský ve Vratislavi vyhlásil křížovou výpravu proti husitům. 25. března pak proběhla první husitská bitva u Sudoměře. Vznikl společný husitský program, čtyři artikule pražské, požadující přijímání z kalicha, svobodu hlásání slova Božího, zbavení církve majetku a světské moci, trestání smrtelných hříchů.

Samotné husitství nevytvořilo jeden homogenní proud. Jestliže se husité dokázali spojit proti vnějšímu nepříteli, propadali se v klidnějších dobách do vnitřních rozporů a bojů o moc, v nichž proti sobě stáli nejen radikální a umírnění husité, ale i různé vznikající sekty, na příklad pikarti a adamité. Poprvé se husité spojili proti křížákům v roce 1420, kdy je porazili v bitvě na Vítkově. Jakési mocenské stability se uvnitř hnutí podařilo dosáhnout až v letech 1427-1431 pod vedením Prokopa Holého. Husité místo obrany začaly podnikat rejsy, kořistnické výpravy za hranice českého království.

Byť husité úspěšně odráželi jednotlivé proti nim směřující křížové výpravy, začínaly sílit hlasy volající po obnovení běžného stavu. Proto začali být ochotni k jednání a projednání podmínek své případné účasti na koncilu v Basileji. Výrazně se prohlubovaly rozdíly mezi umírněným a radikálním husitským křídlem. Husitské poselstvo vyrazilo na koncil, naopak v Praze několikrát pobývali zástupci basilejského koncilu.

Rozkol vyvrcholil v roce 1434, kdy došlo k rozdělení husitů do dvou bloků. Husitská pravice a střed pod vedením zemského správce Aleše Vřešťovského se spojila s katolickými pány a společně vytvořili panskou jednotu. Na druhé straně stanula polní vojska pod vedením Prokopa Holého. 30. května 1434 v bitvě u Lipan utrpěla polní vojska drtivou porážku, která je vyloučila z rozhodování o dalších osudech země. Otevřela se cesta k dohodě se Zikmundem Lucemburským a s basilejským koncilem. Slavnostního přijetí se dočkala basilejská kompaktata v umírněné podobě, slavnostně vyhlášená 5. července 1436 v Jihlavě za přítomnosti římského císaře a papežského legáta. Zikmund se konečně mohl stát přijatým českým králem, ovšem příliš dlouho si tohoto postavení neužil. Zemřel 9. prosince 1437 a s ním vymřela lucemburská dynastie po meči.

Doporučená literatura

- Čechura, J.: České země v letech 1378-1437. Lucemburkové na českém trůně II. Praha 2000.
- Čornej, P.: Velké dějiny zemí Koruny české. Díl V. 1402-1437. Praha-Litomyšl 2000.
- Husitské století (edd. Pavlína Cermanová, Robert Novotný, Pavel Soukup). Praha 2014.
- Cermanová, P.: Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby. Praha 2013.
- Marek, J.: Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích. Praha 2011.
- Marin, O.: Geneze pražského reformního hnutí 1360-1419. Praha 2017.
- Šmahel, F.: Husitská revoluce. 1.- 4. díl. Praha 1996.
- Šmahel, F.: Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje. Praha 2001.
- Šmahel, F.: Jan Hus. Život a dílo. Praha 2013.
- Šmahel, F.: Život a dílo Jeronýma Pražského. Praha 2010.
- Soukup, P.: 11. 7. 1412. Poprava tří mládenců: Odpustkové bouře v Praze. Praha 2018.
- Soukup, P.: Jan Hus. Život a smrt kazatele. Praha 2015.
- Soukup, P.: Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra. Praha 2011.

Kontrolní otázky

1. Co bývá uváděno jako možné příčiny propuknutí husitství?
2. Jaké znáte tzv. předchůdce Husovy?
3. Co měl hlavně za úkol vyřešit kostnický koncil?
4. Jak se jmenoval vůdce radikálních husitů v Praze v počátcích husitské revoluce?
5. Kdo to byli Pikardi?
6. Jak se říká nakonec i Zikmundem přijatému husitskému programu?
7. Co tento program požadoval?
8. Co je to chiliasmus?
9. Kde se konal koncil, na kterém jednali i husité?
10. Vysvětlete pojem papežský legát.

Doplňující texty

1.

KAPITOLA XLIX.

O počátku basilejského koncilu (r. 1431) a o povolání Čechů k témuž koncilu, aby vyložili učení své viry (r. 1432).

Vyhnan byv z Čech odebral se legát do Basileje, aby tam odbýval koncil. Zikmund, který se za výpravy uchýlil do Norimberka, nastoupil cestu ke korunovaci v Římě a poslal pánům království českého list, v němž stálo, že on, jsa rodem. Čech, není žádnému národu více nakloněn, než svému, že se neubírá do Říma k vůli ničemu jinému, než k vůli korunovaci. Tato čest přihází se českému národu, jehož oslavení bylo vždycky jeho největší péčí. Že koncil basilejský zahájil již svou činnost, vybízí je tedy, aby nechtěli více věděti, než matka církev katolická, že sněm vyslechne laskavě jejich důvody, aby se toliko přičinili, aby se shodli se synodem o náboženství a zachovali mu pokojné království do jeho návratu, že se nedomnívá, že Čechové se vyhýbají jeho vládě, jehož bratr, otec i děd jim vládli, a ani on že nebude jinak vládnouti než ostatní králové křesťanští, Čechům psal i sám synod basilejský, aby poslali posly, kteří by vyložili učení své víry, slibuje jim bezpečnost na cestě i svobodu toho, co by chtěli říci. Mezi Čechy bylo dvojí mínění: Sirotcí a Táboři a skoro všecken lid tvrdili, že se tam nemá jíti, uvádějice jako příklad Jana a Jeronýma, kteří byli veřejně upáleni odebravše se do Kostnice k synodu na Zikmundovu záruku. Šlechta však, následujíc pana Menharta z Hradce (Mainardus princeps Novae domus), muže rozumného a nadaného dokazovala, že se má jíti ke koncilu, nebudou prý se zdáti snášenlivými ti, kteří vynalezli nové a cizí myšlenky o víře a nový náboženský obřad, jestliže nevydají všeobecné církvi počet z řečí a skutků svých a neobhájí před učenými, co veřejně rozhlašovali. Toto mínění zvítězilo.

Do Basileje bylo vysláno (6. pros. 1432) poselstvo 300 jezdců, jehož náčelníky byli Vilém Kostka (Gulielmus Cosca), vynikající více loupením kostelů než hodností rytířskou, Prokop, příjmením Holý, veliký mnohými vítězstvími i pověstný velikými zločiny, Jan Rokycana, lžiapoštol Pražanů, táboritský kněz Mikuláš Biskupec (Galecus) a Petr Anglický z vlasti utekší a spoléhající v disputaci jedině na hádání. Městské obyvatelstvo vyhrnulo se za hradby, také přemnozí ze sněmu očekávali před branami; příchod nejstatečnějšího a nejproslulejšího národa. Jiní sběhli se v četném počtu na ulicích, kudy měli jeti, ženy, děti i dívky naplnily střechy a okna, jedni na toho, jiní na onoho prstem ukazovali, obdivovali se cizím způsobům a kroji před tím nevídanému, pozorovali hrozné tváře mužů a divoké oči jejich, říkali, že není nepodobné, že od takových lidí bylo vykonáno, co o nich pověst rozhlásila; avšak nejvíce upírali všichni zrak na jednoho – Prokopa, on že jest ten, který tolikrát porazil vojska věrných, který vyvrátil tolik měst, zahubil tolik tisíc lidí, jehož se stejně obávají jeho krajané i nepřátelé, jakožto vůdce nepřemoženého, odvážného, neohroženého a nezdolného námahou ani strachem.

Pramen: SYLVIUS, Aeneas: Historie Česká. Ed. Jiří Vičar. Praha 1926.

2. Úryvek z Z BŘEZOVÉ, Vavřinec: Píseň o vítězství u Domažlic (1431)

Tak jako mocné bystřiny
dravě s vysoké skaliny
proudí, v údolí stékají,
tak oni z Čech též prchají
s tváří od strachu zsinárou
a nevědouce, kam to jdou;
jedna je cesta dovedla
v kraj, kde ta vojska usedla;
tak mnoho cest je vyštvalo
a na mnoho míst zahnal!
Jak krcti kvapí zarýt se,
ti se strmých skal řítí se,
v bahně se jiní ztápějí
a zbylí k nám se vracejí,

v domnění, že se spasili,
a zatím se k nám blížili.
Opouštějí i vozy své,
šatstvo a výzbroj, houfnice,
peníze, stany, ozdoby,
válečné stroje, zásoby,
přečetné vozy s nákladem,
ježž nepostihneš odhadem,
aby se prosti břemen všech
pustiti mohli v rychlý běh.
A zapomněli už i cti
jak chudí, tak i bohatí:
jak by jim vstříc šel nepřítel,
ač ho přec žádný neviděl
(když zástup našich branných sil
tři míle dosud vzdálen byl):
to tím, že k sluchu zazlěl jim
kol praskot s koňským řehtáním
a hřmot a halas hrozivý,
s nímž branný lid šel do bitvy,
a třeskot trub a polnic řev
a bojovníků hlučný zpěv.

Však rozjaření našinci,
malí i velcí, předáci,
nad orly ještě rychlejší
a nad lvy samy divější,
o překot pádí všechen lid
bitvy se činně účastnit.
Římanů koně chabnou hned,
a naši pěši drtí vzlet
těch nepřátel, co spěchají
v boj s našimi – a prchají,
co prý se chtěli postavit
nám na odpor, s námi se bít,
jak sami předtím pravili
a svému králi slíbili.
Již vozy kola ztrácejí“
od nárazů, jež snášejí,
praskají koňům řemeny,
z noh padají jim podkovy,
láme se vozu oj a vše,
co zdržuje, se shazuje.
Země se hřmotem zachvívá,
prach lidem tváře ovívá,
pot jejich těla zalévá,
aniž jim smělost umdlévá.
Kdo klesne během udolán,
ten od dalších je ušlapán;
zde neznal nikdo lítosti,

bylť poháněn zlou nutností.
Tak málokdo se brání jen,
když našimi je dostižen:
v zajetí padnou přečetní
a pobiti jsou ostatní.
Mnozí se do ok chytili,
které tam na zvěř líčili,
jiní se od kos zraní tam,
když do liščích a vlčích jam
se zřítí, v zemi vyrytých
a slamou, travou zakrytých.
Shazují zbraně tíživé,
 pryč z cesty ženou koně své,
ten onen šplhá na stromy
vysoké, s mnoha větvemi,
chtě spasit život ubožák;
muž se sekyrou volá však
a donutí ho sešplhat
a se vším všudy se mu vzdát.
Tak jich sedm sestoupilo,
jednomu se podrobilo,
a on si jejich šatstvo vzal
a na smrt je pak odevzdal.
Mnoho se stromů pokácí,
v nichž ukryli se vojáci“
(ne ti, o kterých jsem tu psal),
a tak se mnohý ptákem stal,
klikatě sletěv na zemi.
Mnohý pak shořel v plameni
i se stromem,
jenž vzplanul vráz,
byv útočištěm krátký čas.
Tři jiné chlapec polapil
- co pravím, věru zázrak byl –
a doved je do tábora
k vojsku našeho národa:
jak ovce, které pod nůž jdou,
šli k trestu smrtí potupnou,
aniž se odvážil kdo snad
chlapcově ruce vzdorovat.

Pramen: HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef – DAŇHELKA, Jiří a kol. (edd.): Výbor z české literatury doby husitské I. Praha 1963.